

Шевала ТУЛУМОВИЋ¹

Бранка ЕШКИРОВИЋ²

Весна ВУЧИНИЋ²

Едукацијско-рехабилитацијски факултет, Тузла¹

Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Београд²

ГРЕШКЕ У ПРЕПИСИВАЊУ РЕЧЕНИЦЕ КОД СЛЕПИХ, СЛАБОВИДИХ И УЧЕНИКА БЕЗ ОШТЕЋЕЊА ВИДА

Кључна тема овог рада је утврђивање грешака приликом преписивања реченице код слепих, слабовидих и ученика без оштећења вида.

Узорак испитаника сачињавале су три групе: слепи (N=51), слабовиди (N=42) и деца без оштећења вида (N=123). Ученици су млађих разреда основне школе: редовне основне школе у Тузли и школа за слепу и слабовиду децу и омладину у Сарајеву и Дервенти.

Утврђено је да у различитим сегментима преписивања реченице најмањи број грешака су имали ученици без оштећења вида. Слепи и слабовиди ученици највећи број грешака су испољили у виду: замене слова и слогова (премештање, изостављање, додавање сувишних слова и слогова), растављеног писања делова исте речи, састављеног писања делова различитих речи и других граматичких и правописних грешака у писменом изражавању.

Резултати истраживања иницирају препоручљивост што ранијег укључивања рехабилитационих програма у језички развој деце са оштећењем вида са посебним акцентом на вештине преписивања.

Кључне речи: преписивање, грешке, ученици са оштећењем вида, ученици без оштећења вида.

УВОД

Ученици са оштећењем вида разликују се осим по стању резидуалног вида и у погледу перцептивних функција, когнитивних способности, моторике и облицима понашања. Свој развојни пут, дете са оштеће-

њем вида на нивоу слепоће и практичне слепоће, започиње претежно на основу тактилног и аудитивног искуства. Постоје велике варијације у биопсихосоцијалним карактеристикама особа са оштећењем вида, као што је то случај и у популацији интактног вида. Те специфичне карактеристике варирају у зависности од: пола, узраста, степена оштећења вида и времена када је визуелно оштећење настало. Оно што чини особе са оштећењем вида различитим од особа са интактним видом је у највећој мери сметња у комуникацији, писању и мањем богатству речника. Податак да скоро 90% информација из спољашње средине добијамо путем чула вида и често истицана тврдња да оно што није прошло кроз чула не може бити ни у разуму, мотивисали су истраживаче да кроз компаративне студије провере различите сегменте функционисања слепих и слабовидих особа у поређењу са особама без оштећења вида (Вучинић, 2005). Фактори који подстичу или ометају васпитно-образовни процес са ученицима оштећеног вида су: ниво интелигенције, развијеност тактилитета јагодица прстију, степен резидуалног вида, узраст ученика, пол, начин припреме за полазак у школу, вишеструка психофизичка оштећеност и друго (Цветковић, 1989).

Читање и писање су примарне школске вештине и прожимајући делови интегралног процеса учења. За социјализацију слепе деце, њихово равноправно укључивање у наставни процес, као и за њихов психички развој пресудно је важно стицање вештина читања и писања која подразумева описмењеност на Брајевом писму (Маток, 2006).

Значај добро организованих и спретних покрета руку код слепе и практично слепе деце лежи у чињеници да рука мора да буде замена за вид, као начин контакта и интеракције са околином (Јаблан, 2007). Писменост је темељ напретка појединца и друштва - што су писменији, то су учинковитији и успешнији. То вреди и за слепе и за слабовиде: за њихову социјализацију, когнитивни развој и школски успех. Писменост има пресудну улогу у социјалној интеграцији и еманципацији слепих и слабовидих особа. Шоње (2000) истиче да је писмен онај који зна да чита и пише, који пише добрим језиком, правописно и граматички правилно. Писменост је према Анић (1991) не само познавање слова и вештина читања и писања већ пре свега вештина стварања текстова, правилног и смисленог писања. Веџен 2002, запажа: «За некога ко у писању прави веће граматичке, стилске или правописне грешке, с правом се каже да је «полуписмен» или «неписмен». Да би дете овладало писањем мора поседовати способност перцепције слова, фину моторику за писање, координацију око-рука, меморију моторичког узорка слова и речи (Зовко, 1991). Тешкоће у писању настају услед несклада у организованости мелокинетичке и конструктивне праксије, јер је то развојни

диспраксихички проблем, који се може јавити услед лошег графичког извршења чина писања, а не због тога што је гнозија у првом плану (Ћордић и Бојанин, 1992). Тешкоће у писању настају као резултат тешкоћа у реализацији графомоторног чина и графичке симболизације јединице говора. У тим условима деца не могу до краја да уобличе слова и речи, па их премештају због немоћи да организују њихов складан облик и след (Вељковић, 2003).

Нека искуства из праксе говоре о томе да значајан број слепих ученика и студената заостаје у вештинама читања и писања у односу на своје могућности, а још више у односу на своје потребе. Слушање не може потпуно надокнадити писану реч, што такође упућује на незаобилност читања и писања слепих и слабовидих ученика. Тактилно, као и визуелно ређе се суочавају с писаном речју и текстом што има за последицу спорије читање, недовољно или чак слабо познавање правописа, несигурну лексику, слабо изражавање (поготово слабо писмено изражавање). С друге стране особе са раним губитком вида у условима раног задовољавања хабилитационих потреба могу развити веома квалитетне тактилне способности (Dangiulli, Waraich, 2002).

За сазнавање тактилним путем потребно је далеко више времена него визуелним. Слабовида деца за перцепцију околине осим преосталих чула користе и резидуални вид, али им је такође потребно више времена у читању и писању нарочито у млађим разредима основне школе. Тонковић (2006) и Ешкировић (2002) заступају концепт о потреби организације наставних активности, које омогућавају овој деци што ефикасније коришћење и минималних капацитета визуелног система, утемељен примерима из корективне наставе и резултатима различитих истраживања.

ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Испитати успешност преписивања реченица великим и малим словима ученика са и без оштећења вида.

ХИПОТЕЗА

Ученици са оштећењем вида праве више грешака приликом преписивања реченице великим и малим словима у односу на ученике без оштећења вида.

МЕТОДЕ РАДА

Узорак испитаника

Узорак испитаника чине слепи, слабовиди и ученици без оштећења вида. Субјекти оштећеног вида ученици су млађих разреда основних шккола у Тузли и специјализованих васпитно-образовних установа у Сарајеву и Дервенти: „Центар за слепу и слабовиду децу и омладину“ и „Завод за слепе и слабовиде Будућност“. Припадност групи слепих и слабовидих ученика одређена је на основу анализе педагошко-психолошке, дефектолошке и медицинске документације. Стратуми слепих, слабовидих и ученика неопштећеног вида су уједначени с обзиром на: узраст, пол, интелектуални ниво, школски успех и разред.

Варијабле:

РЕЧВ_ГРЕ_П- грешке на нивоу реченице (нема јасног обележја малог и великог слова);

РЕЧВ_ГРИ_П- грешке на нивоу речи (растављено писање делова исте речи, састављено писање делова различите речи, морфолошки дисграматизам);

РЕЧВ_ГСС_П- грешке на нивоу слова и слогова (премештање, додавање сувишних слова и слогова, изостављање);

РЕЧВ_ФФГ_П- фонолошко-фонемске грешке код писања реченице великим словима;

РЕЧВ_КНГ_П- кинетичке грешке код писања реченице великим словима;

РЕЧВ_ОПГ_П- оптичке и тактилно-кинестетичке грешке код писања реченице великим словима;

РЕЧВ_ИСП_П- исправно преписивање речи у реченици великим словима;

РЕЧМ_ГРЕ_П- грешке на нивоу реченице (нема јасног обележја малог и великог слова); **РЕЧМ_ГРИ_П-** грешке на нивоу речи (растављено писање делова исте речи, састављено писање делова различите речи, морфолошки дисграматизам);

РЕЧМ_ГСС_П- грешке на нивоу слова и слогова (премештање, додавање сувишних слова и слогова, изостављање);

РЕЧМ_ФФГ_П- фонолошко-фонемске грешке код писања реченице малим словима; **РЕЧМ_КНГ_П-** кинетичке грешке код писања реченице малим словима;

РЕЧМ_ОПГ_П- оптичке и тактилно-кинестетичке грешке код писања реченице малим словима;

РЕЧМ_ИСП_П- исправно преписивање свих речи у реченици малим словима.

Методe и инструменти прикупљања података

За испитивање преписивања реченице великим и малим словима, кориштен је „Дијагностички комплет за испитивање способности говора, језика, читања и писања дјецe“ (Бјелица и Посокхова, 2001). Оцењивање вештине преписивања реченице обављено је квалитативно. Задатак ученика је био да препишу реченицу великим и малим словима. Избор реченица вршен је у складу са разредом. Анализом је утврђен број грешака за сваког испитаника у виду изостављања или додавања слова, слогова, речи, правописне и граматичке грешке.

Методe обраде података

Добијени подаци су статистички обрађени помоћу рачунарског програма SPSS 10.0. for Windows.

За утврђивање разлика у броју грешака примењен је *Ni*-kvadrat тест.

РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА

У току преписивања дете мора поседовати способност перципирања слова, фину моторику за писање, координацију око-рука, меморију моторичког узорка слова или речи (Зовко, 1991). За преписивање је потребна сигурна водећа рука, координисани покрети, добра визуелна и просторна оријентација, јасно разликовање фонема и одговарајући ниво језичног развоја. Argurooulos (2006) је извршио анализу граматичко-правописних грешака код 16 слепих ученика. Издвојене су бројне специфичности које се односе на граматичко-правописне грешке, ставове ученика према правопису и релацији између правописа и читалачке стратегије.

Рукопис слабовидих ученика често карактерише неправилност у графичком обликовању слова, смањена брзина, уредност и зрелост рукописа у односу на стандарде које постижу ученици неопштећеног вида (Маток, 2006).

Резултати нашег истраживања показују да се деца општећеног и неопштећеног вида разликују у великом броју параметара преписива-

ња. У табели 1 је приказано како се наведене три групе испитаника разликују у варијабли која се односи на грешке приликом преписивања реченице великим словима. У том погледу 62.75% слепих односно, 40.48% слабовидих ученика прави граматичке грешке. Грешке на нивоу речи (растављено писање делова исте речи, састављено писање делова различите речи), прави 38.10% слабовидих ученика и 19.61%. слепих. У потпуности исправно преписивање речи у реченици великим словима није регистровано код ученика оштећеног вида.

Табела 1 - Преписивање реченица великим словима код ученика са и без оштећења вида

ПРРЕВСЛ	Ученици без оштећења вида N =123	Слабовиди ученици N=42	Слепи ученици N=51	χ^2
РЕЧВ_ГРЕ_П	0.00%	40.48%	62.75%	69.84
РЕЧВ_ГРИ_П	0.00%	38.10%	19.61%	40.93
РЕЧВ_ГСС_П	4.88%	2.38%	11.76%	3.99
РЕЧВ_ФФГ_П	3.25%	4.76%	0.00%	2.11
РЕЧВ_КНГ_П	3.25%	14.29%	5.88%	6.34
РЕЧВ_ОПГ_П	16.26%	0.00%	0.00%	15.12
РЕЧВ_ИСП_П	72.36%	0.00%	0.00%	67.29
	100%	100%	100%	

У оцењивању слепих ученика у преписивању реченица великим словом, систем Брајевог писма захтевао је да се успешност у овој активности базира на основу тога да ли је записан знак за велико слово на почетку сваке речи. Тактилно-кинетичка ефикасност (РЕЧМ_ОПГ_П) процењивана је на основу читљивости написаних слова на Брајевој машини.

Број грешака на нивоу реченице које су правили слепи ученици приликом преписивања реченице малим словима био је заступљен у 64.71% случајева. Слабовиди ученици су те грешке испољили у 40.48%. Већи број граматичких грешака су имали слабовиди ученици (38.10%) у односу на слепе (17.65%). Грешке на нивоу слова и слогова (премештање, додавање сувишних слова и слогова, изостављање) биле су учесталије код слепих ученика у односу на слабовиде за 9.38% случајева - Табела 2.

Табела 2 - Преписивање реченица малим словима код ученика са и без оштећења вида

ПРРЕМСЛ	Ученици без оштећења вида N=123	Слабовиди ученици N=42	Слепи ученици N=51	χ^2
РЕЧМ_ГРЕ_П	13.82%	40.48%	64.71%	31.60
РЕЧМ_ГРИ_П	0.00%	38.10%	17.65%	41.39
РЕЧМ_ГСС_П	4.88%	2.38%	11.76%	3.99
РЕЧМ_ФФГ_П	3.25%	4.76%	0.00%	2.11
РЕЧМ_КНГ_П	6.50%	14.29%	5.88%	2.74
РЕЧМ_ОПГ_П	8.94%	0.00%	0.00%	8.32
РЕЧМ_ИСП_П	62.60%	0.00%	0.00%	58.22
	100%	100%	100%	

Табела 3 – Разлике у успешности преписивања малим и великим словима с обзиром на оштећење вида – средње вредности

Варијабла	Ученици без оштећења вида	Слабовиди ученици	Слепи ученици	F	df1	df2	Значајност
ПРРЕВСЛ	6.48	2.14	1.67	438.523	2	213	0.00
ПРРЕМСЛ	5.66	2.14	1.65	115.712	2	213	0.00

У складу са резултатима приказаном у табелама 1 и 2 су и подаци у табели 3. Можемо закључити да ученици са оштећењем вида у преписивању остварују значајно нижа постигнућа у односу на вршњаке без оштећења вида.

ЗАКЉУЧЦИ

Ученици са оштећењем вида у преписивању остварују значајно нижа постигнућа у односу на вршњаке без оштећења вида. У преписивању реченице великим и малим словима највећи број грешака слепи и слабовиди ученици остварују на нивоу речи: растављено писање делова исте речи, састављено писање делова различитих речи. У том сегменту слепи ученици у односу на слабовиде остварују значајно више грешака.

Резултати истраживања и дискусија указују на високу значајност едукације, рехабилитације и корективно-педагошког рада у подручју културе писменог изражавања.

Укључивање визуелног и тактилно-кинестетичког тренинга у језичка вежбања нарочито је значајно за развој усменог и писменог изражавања слепе и слабовиде деце.

ЛИТЕРАТУРА

1. Anić V. (1991) *Pravopis hrvatskog jezika*, Novi Liber, Zagreb.
2. Argyropoulos VS, Martos AC (2006) Braille literaci skills: An analysis of the concept of spelling. *Journal of Visual Impairment & Blindness* 100 (11): 676-686.
3. Bežen A. (2002) Što danas znači biti pismen? *Zrno* (14): 49-50.
4. Bjelica J., Posokhova I. (2001) *Dijagnostički komplet za ispitivanje sposobnosti govora, jezika, čitanja i pisanja djece*. Lekenik: Ostvarenje.
5. Цветковић Ж. (1989) *Методика васпитно-образовног рада са слијепим лицима*, Научна књига, Београд.
6. Ђордић А, Бојанин С. (1992) *Општа дефектолошка дијагностика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
7. Dangiulli A., Waraich P. (2002) Enhanced tactile encoding and memory recognition in congenital blindness. *International Journal of Rehabilitation Research* 25 (2):143-145.
8. Ешкировић Б (2002) *Визуелна ефикасност слабовиде деце у настави*, СД Публик, Београд.
9. Јаблан Б. (2007) *Моторне и тактилне функције код слепе деце*. Универзитет у Београду, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Београд.
10. Matok D. (2006) *Integracija učenika s oštećenjem vida*, Hrvatski savez slijepih. <http://www.savez-slijepih.hr/hr/strucniradovi/referati/vid/index.htm>.
11. Šonje J. (2000) *Rječnik hrvatskog jezika*, Školska knjiga, Zagreb.
12. Tonković F. (2006) *Psihopedagoški profil slijepog djeteta*, Hrvatski savez slijepih, Zagreb.
13. Veljković V. (2003) *Teškoće u čitanju i pisanju*. Priručnik za inkluzivnu nastavu, Humanitarna organizacija Duga. (str. 44-9)
14. Вучинић В. (2005) *Оштећење вида и лингвистичка класификација*, Истраживања у дефектологији, Дефектолошки факултет Универзитета у Београду.
15. Zovko G (1991) *Čitanje i pisanje slabovidnih*. Fakultet za defektologiju, Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

THE ERRORS AT COPYING SENTENCE OF BLIND PERSONS, LOW VISION PERSONS AND PUPILS WITHOUT SIGHT IMPAIRMENTS

ŠEVALA TULUMOVIĆ¹, BRANKA EŠKIROVIĆ², VESNA VUČINIĆ²
University of Tuzla, Faculty of Education and Rehabilitation¹
Faculty of Special Education and Rehabilitation, Belgrade²

SUMMARY

The key issue of this paper is to establish errors at copying sentence of blind schoolchildren, low vision children and schoolchildren without sight impairments.

The sample of examinees was composed of three groups of pupils: the blind (N=51), the low vision (N=42), and pupils without sight impairment (N=123). This subjects are students of younger primary school: regular elementary school in Tuzla, and schools for the blind and visually impaired children and young people in Sarajevo and Derventa.

The obtained results have shown that in the area of variables for evaluation of errors at the variables for copying of sentence, the smallest number of errors was made by pupils without sight impairment. The blind and low vision schoolchildren the greatest number of errors had in mind: to replace the letters and syllables (moving, omission and additions of letters and syllables), writing parts of the same words, write composed of parts of different words and other grammatical and spelling errors in written expression.

The results of the research that we can point out the importance of the earlier involvement of rehabilitative programs in the language development of children with visual impairment, with special emphasis on the skills at copying in writing .

Key words: copying, errors, schoolchildren with visual impairment, schoolchildren without visual impairment.